

καινισθείς καὶ μετ' ἄλλων στοιχείων, μάλιστα δὲ ἰουδαϊκῶν, συγκραθεὶς ἀφίστατο ἀπὸ τῆς σχολαστικῆς διανοήσεως καὶ προσεΐχεν εἰς τὴν ἔρευναν τῆς φύσεως.

B. ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΙΣ ΤΗΣ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

I. ΕΛΛΗΝΕΣ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΙΚΟΙ

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνακαίνισιν τοῦ πλατωνισμοῦ ἐχώρησε καὶ ἐν Βυζαντίῳ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ ἡ ἀναζωογόνησις τοῦ ἀριστοτελισμοῦ, ἡ σπουδὴ πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς περιπατητικῆς φυσικῆς καὶ ὄντολογίας καὶ αὕτη ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀκριβεστέρας μελέτης τῶν ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων. Ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἀριστοτελικῶν τῆς περιόδου ταύτης προέχουσιν ὁ Γεννάδιος, ὁ Θεόδ. Γαζῆς, ὁ Γεώργ. Τραπεζούντιος καὶ ὁ Ἰωάν. Ἀργυρόπουλος.

1. ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ Ο ΣΧΟΛΑΡΙΟΣ

1. Βίος καὶ συγγραφή. Ὁ Γεώργιος Κουρτέσης ἢ Κορτέσιος, ὁ ἐπιλεγόμενος Σχολάριος, ἐγεννήθη πιθανῶς τῷ 1405 ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκ γονέων εὐπόρων¹. Ὑπὸ διδασκάλων ἐπιφανῶν, ἐν οἷς φέρονται Μᾶρκος ὁ Εὐγενικός καὶ ὁ Γεώργ. Γεμιστός (Πλήθων) ἐδιδάχθη τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν θεολογίαν, πρωτῶν δ' ἐξέμαθε τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, ὥστε νὰ μελετᾷ εὐπετῶς τὰ ἔργα τῆς Δύσεως. Νέος ὢν ἱδρυσε Σχολήν, ἐν ᾗ ἐδίδασκε γραμματικὴν καὶ φιλοσοφίαν· ἀπολαύων δὲ τῆς βασιλικῆς εὐνοίας κατέλαβε θέσιν περισπούδαστον² καὶ ἐδίδασκε καθ' ἐκάστην Παρασκευὴν ἐν τῷ τρικλίνῳ τοῦ βασιλέως, παρούσης τῆς συγκλήτου, τὸν θεῖον λόγον. Συμπεριληφθεὶς εἰς τὴν ὑπὸ τὸν Ἰωάννην πρεσβείαν μετέσχε τῆς ἐν Φερράρα καὶ Φλωρεντία συνόδου, ἐνθα διὰ

1. Τὸ οἰκογενειακὸν ἐπώνυμον ἦτο Κουρτέσης.

2. Προέστη τῆς ἐν τῷ παλατίῳ οἰκουμενικῆς Σχολῆς, τῆς ἄλλως λεγομένης Ἀκαδημείας· ὑπῆρξε δὲ καὶ «καθολικὸς secretarius» τοῦ βασιλέως Ἰωάννου καὶ «καθολικὸς κριτῆς τῶν Ῥωμαίων».

λόγους πολιτικούς (διὰ τὸν ἐπικρεμάμενον κίνδυνον τῶν Τούρκων) ποθῶν τὴν ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν ἐπέδειξε μετριοπάθειαν. Ἐπανελθὼν δ' εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ συκοφαντούμενος ὡς δῆθεν ἐπαμφοτερίσας κατὰ τὴν σύνοδον ἐκλείσθη ἀφ' ἑαυτοῦ ἐν τῇ μονῇ τῆς Παμμακαρίστου καὶ ἀφωσιώθη εἰς μελέτας καὶ συγγραφάς. Ἄλλ' ὕστερον κηρυχθεὶς ἀναφανδὸν κατὰ τῆς ἐνώσεως κατέστη ἀρχηγέτης τῆς ἀνθενωτικῆς μερίδος καὶ περιβληθεὶς τὸ μοναχικὸν σχῆμα μετωνομάσθη Γεννάδιος. Τὸ ἐντεῦθεν ἐπέτεινε τὸν ἀγῶνα κατὰ πάσης ἐνωτικῆς ἀποπειρας ὑποδεικνύων ὅτι ὑποχωροῦντες καὶ τῆς πατρίου εὐσεβείας ἀποκλίνοντες οὐδὲν παρὰ τῶν Φράγγων ἔχομεν νὰ ἐλπίσωμεν. Καὶ τὸ φρικτὸν δρᾶμα ἐπηκολούθησεν· ἐπιζήσας ὁ Γεννάδιος εἰς τὴν ἄλωσιν καὶ συλληφθεὶς ἀπήχθη μετ' ἄλλων εἰς τινὰ παρά τὴν Ἀδριανούπολιν κώμην καὶ ἐκεῖ διέμεινεν αἰχμάλωτος ἐπὶ τινὰς μῆνας, ὅτε προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἰδὼν ὁ πορθητῆς τὸν ἄνδρα καὶ πείραν ὡς ἐν ὀλίγῳ λαβὼν τῆς σοφίας καὶ συνέσεως καὶ ἀρετῆς αὐτοῦ περιέβαλε διὰ πολλῶν τιμῶν καὶ κατέστησε πατριάρχην. Ὁ ἐθνάρχης οὗτος λαβὼν τὰ ἀποβάντα σωστικὰ τοῦ Γένους «προνόμια» τῆς ἐκκλησίας καὶ χρησιμοποιοῦν τὴν εὐνοίαν τοῦ σουλτάνου κατώρθωσε νὰ μετριάσῃ τὰ δεινὰ τῶν χριστιανῶν. Ἄλλ' ἡ διαίρεσις τῶν κληρικῶν καὶ τῶν κοσμικῶν ἀρχόντων καὶ ἡ αὐξήσις τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἤνάγκασαν τὸν πατριάρχην νὰ καταβῆ τοῦ θρόνου καὶ ἀπέλθῃ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ἐπανῆλθε μὲν ὕστερον (τῷ 1462) ἀλλὰ καὶ πάλιν μετὰ ἓν ἔτος παρητήθη καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὸ παρά τὰς Σέρρας μοναστήριον τοῦ Προδρόμου, ὅπου καὶ ἀπέθανε περὶ τὸ 1468.

Ὁ φιλοπονώτατος καὶ πολυμερέστατος, ὁ πρόμαχος τῆς ὀρθοδοξίας, πρῶτος δὲ μετὰ τὴν ἄλωσιν πατριάρχης ἀνεδείχθη ἐκ τῶν σοφωτάτων τοῦ παλαίοντος Ἑλληνισμοῦ ἀνδρῶν, ἐφάμιλλος πρὸς τὸν Φώτιον, τὸν Ψελλὸν καὶ τὸν Πλήθωνα. Ἀφοσιώσας τὸν βίον ὅλον εἰς τὰ γράμματα συνέγραψε δυσαρίθμητα ἔργα, θεολογικὰ καὶ φιλοσοφικά, γραμματικὰ καὶ ἄλλα ποικίλα¹, ὧν πάντων ἡ ἐκδο-

1. Ἀναγραφὴν αὐτῶν ἰδὲ παρὰ Σάθα, Νεοελ. φιολ., σ. 19 ἐξ.

σις δὲν συνετελέσθη¹. Διαφέροντα ἡμῖν εἶναι μάλιστα τὰ ἐπιγραφόμενα «Κατὰ τῶν Πλήθωνος ἀποριῶν ἐπ' Ἀριστοτέλει»², «Περὶ θείας προνοίας καὶ προορισμοῦ» καὶ «Περὶ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν»³.

2. Ὑπεράσπισις τοῦ Ἀριστοτέλους. Ὁ Γεννάδιος καθάπτεται τοῦ Πλήθωνος ὡς ἀδίκως ἐπικρίνοντος, συκοφαντοῦντος καὶ φαυλίζοντος τὸν Ἀριστοτέλη, δηλοῖ δ' εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὅτι καὶ αὐτὸς τιμᾷ τὸν Πλάτωνα ἀλλὰ προκρίνει αὐτοῦ τὸν Σταγίριτον ὡς προσεγγίσαντα πλειότερον ἐκείνου πρὸς τὴν (χριστιανικὴν) ἀλήθειαν τότε, ὅτε τὸ φῶς τῆς ἀληθείας δὲν εἶχεν εἰσέτι ἐπιλάμψει εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων⁴. Ψέγει λοιπὸν τὸν Πλήθωνα ὡς δοξάζοντα ὅτι κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ὁ θεὸς δὲν εἶναι δημιουργὸς τοῦ παντός ἀλλὰ μόνον κινητικὸς τοῦ οὐρανοῦ⁵. Ἡ περὶ τοῦ κόσμου ἀριστοτελικὴ ἐκδοχὴ εἶναι, λέγει, τοιαύτη· ὁ κόσμος εἶναι ἀγέννητος κατὰ χρόνον, εἰ καὶ μὴ κατ' αἰτίαν, διότι, ἐὰν ἦτο γεννητός, θὰ ἦτο φθαρτός (τὸ γεννητὸν ἀνάγκη νὰ

---

1. Τὴν ἐκδοσὶν ἀπάντων τῶν ἔργων τοῦ Γενναδίου ἐπεχείρησεν ὁ λόγιος Καθολικὸς ἀρχιεπίσκοπος Petit († τῷ 1927), οὗ τὸ ἀρξάμενον ἔργον συνεχισθὲν ὑπὸ τῶν συνεργατῶν Ξ. Σιδερίδου καὶ Μ. Jugie προήνεγκεν εἰς φῶς ἐπτὰ τόμους. Σημειωτέον ὅτι ἔνια τοῦ Γενναδίου πονήματα θεολογικοῦ μάλιστα περιεχομένου εὐρίσκονται παρὰ Migne (Patr. Graec. τόμ. 160, σ. 319–770). Πολλὰ δὲ ἄλλα παραμένουσιν ἀνέκδοτα ἀποκείμενα ὡς χειρόγραφα ἐν πολλαῖς βιβλιοθήκαις.

2. Ἐξεδόθη μετὰ προλόγου καὶ παρεκβολῶν ὑπὸ Μ. Μινωῖδου, ἐν Παρισ. 1858. Εἰς ταύτην καὶ παραπέμπομεν.

3. Ἐκδ. Petit τόμ. Α. σ. 390 ἐξ.

4. Κατὰ τῶν Πληθ. ἀπορ. σ. 7 «Οὔτε δὲ Ἀριστοτέλη προτίθημι ἐγὼ Πλάτωνος οὔτε Πλάτωνα Ἀριστοτέλους, ἕως ἂν μηδεὶς ἀναγκάζῃ· ἀλλ' ἄμφω φύσει τε καὶ σπουδῇ διαπρεπεστάτῳ ἐν τῷ τῶν φιλοσόφων ἀποτελεσθῆναι χορῶ· καὶ ἐκάτερον τούτων ἀρετῇ φύσεως ἐκτεῖναι τὰ παρὰ τῶν διδασκάντων προσειλημμένα· εἰς δὲ τὴν ἀλήθειαν οὐκ ὀλίγα καὶ ἄμφω τῷ ἀνδρὲ ἐξαμαρτεῖν ἄτε τοῦ τῆς ἀληθείας φωτὸς μήπω ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς ἐπιλάμψαντος».

5. Αὐτ. 18 ἐξ.

εἶναι φθαρτόν) ¹. Ὡσαύτως δέ και ἡ ὕλη εἶναι ἀγέννητος οὐχὶ κατὰ τὴν ἔννοιαν ὅτι δὲν ἔχει ποιητικὴν αἰτίαν, ὅτι εἶναι δηλονότι αὐτογενῆς, ἀλλ' ὅτι δὲν γίνεται ὡς τὰ γινόμενα, ὡς τὰ ἐν τῇ γενέσει και φθορᾷ πράγματα ². Οὐδεὶς ἐπιτρέπεται, λέγει, νὰ ἀμφιβάλλῃ ὅτι κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ὁ θεὸς εἶναι εἷς, ὅτι μία εἶναι ἡ πρώτη πάντων ἀρχή. Ὁ αὐτὸς δὲ φιλόσοφος παραδέχεται ὅτι ὁ θεὸς εἶναι αἷτιος οὐ μόνον τῆς κινήσεως ἀλλὰ και τοῦ «εἶναι» και τῆς οὐσίας ³. εἶναι τὸ ποιητικὸν και ἅμα τὸ τελικὸν και παραδειγματικὸν αἷτιον τοῦ οὐρανοῦ ⁴ και δι' αὐτοῦ τοῦ σύμπαντος. Ὁ θεὸς λοιπὸν εἶναι ὁ δημιουργὸς τοῦ παντός ⁵ και εἶναι τοιοῦτος ὡς εἶδος τῶν φυσικῶν πραγμάτων, εἶδος θειότατον και ἀριστον και ἔσχατον ἐν τοῖς ἐφετοῖς· τοῦτο δ' εἶναι ἡ κεχωρισμένη αὐ-

---

1. Ὁ Γεννάδιος, τὸ καθ' ἑαυτὸν, γνωματεύει ὅτι ὁ κόσμος ἔχει ἀρχὴν χρονικῶς. (Ἐν τούτῳ, ὡς και ἐν ἄλλοις πολλοῖς, πιστεύει εἰς τὴν θείαν ἐμπνευσιν μᾶλλον ἢ εἰς τὴν ἐξ ἀνθρώπων διδασκαλίαν). Λοιπὸν πρεσβεύει ὅτι ὁ οὐρανός, ἡ γῆ και ὁ χρόνος ἐγεννήθησαν ὁμοῦ. (Αὐτ. 24.40).

2. Αὐτ. 35 ἐξ. Τὰ καθ' ἕκαστον γίνονται και φθείρονται, διότι μεταβαίνουσιν ἐξ εἶδους εἰς εἶδος και κατὰ τινὰ διαδοχὴν ἔρχονται εἰς τὸ «εἶναι» κινούμενα κατὰ χρόνον πρὸς τὸ εἶδος (οὕτως ἐξ ἀτελῶν γίνονται τέλεια). Ἡ ὕλη δ' ὁμοῦς (ἡ καθολικὴ ὕλη) εἶναι ἀγέννητος, διότι δὲν ἐγένετο ἐξ ὕλικῆς ἑτέρας ἀρχῆς, ὅπως τὰ φυσικὰ πράγματα.

3. Ὅτι τοιαύτη εἶναι ἡ γνώμη τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀποδεικνύει ὁ Γεννάδιος ἐπικαλούμενος κατὰ τοῦ ἀντιφρονοῦντος Πληθωνος χωρία τῶν συγγραμμάτων τοῦ φιλοσόφου. (Αὐτ. 49 ἐξ.).

4. Ὁ θεὸς εἶναι ἡ ποιητικὴ και παραδειγματικὴ και τελικὴ πάντων αἷτία· διότι τὰ τρία ταῦτα ἔχουσι τὸν λόγον τοῦ τελείου και τοῦ ἀγαθοῦ· τὸ ἀγαθὸν και τέλειον και αὐταρκες ἀνήκουσιν εἰς τὴν πρώτην αἷτίαν, τὸν θεόν. (Αὐτ. 71 ἐξ. 78 ἐξ.).

5. Ὁ θεὸς εἶναι κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη—λέγει ὁ Γεννάδιος—ποιητῆς και αἷτιος τοῦδε τοῦ παντός, ἐπομένως δημιουργός· ἐὰν δὲ ὁ Σταγίριτης ἀποφεύγῃ τὸ ὄνομα τοῦ δημιουργοῦ, αἷτία εἶναι ἡ ἀποφυγὴ τῆς παρανοήσεως, ἵνα μὴ δηλαδὴ νομισθῇ ὅτι ἐνδέχεται τὸν κόσμον ὡς φθαρτόν. Δημιουργεῖν σημαίνει τὸ μεταπλάττειν ἐπὶ τὸ βέλτιον, τὸ ποιεῖν τι ἐκ τοῦ ὄντος, ὡς ἐπὶ τῶν τεχνητῶν· οὕτω καλοῦμεν δημιουργοὺς και τοὺς ἐργάτας και χειρωνακτικούς. Ποιεῖν δὲ δηλοῖ τὸ παράγειν τι ἐκ τοῦ μηδενός (αὐτ. 80 ἐξ.).

λος καὶ ἀκίνητος οὐσία¹, τέλος καὶ σκοπὸς πάντων καὶ ἀγαθόν, οὐκ ἐνυπάρχον ἐν τοῖς πράγμασιν ἀλλ' ἐξωθεν κινοῦν καὶ τελειοῦν καὶ φέρον πάντα πρὸς ἑαυτό, τουτέστιν ἀγαθὸν βέλτιστον καὶ ἔσχατον². Τὸ πρῶτον κινοῦν, ἢ νοητὴ καὶ ἄυλος καὶ ἀκίνητος οὐσία εἶναι ἢ αἰτία τῆς τοῦ παντός τάξεως. "Ὅπως ἢ τοῦ στρατεύματος τάξις ὀφείλεται εἰς τὸν στρατηγόν, οὕτω καὶ ἢ τοῦ παντός τάξις εἰς τὸν πρῶτον κινουῦντα³. Εἶναι δὲ πρὸς τούτοις ἢ πρώτη ἐκείνη ἀρχή, τὸ ἀκρότατον ἐκεῖνο ἀγαθόν, καὶ νοῦς, νοῦς οὐδὲν ἄλλο νοῶν ἢ μόνον ἑαυτόν. Νοῶν ὁ θεὸς ἑαυτόν νοεῖ καὶ τὰ ἄλλα· ὅπερ δὲν θὰ συνέβαινε, εἰ μὴ ὑπῆρχε τάξις τις καὶ σχέσις τῶν ἄλλων πρὸς αὐτόν, ἦτοι σχέσις ὁμοιότητος εὕρισκομένη μεταξὺ αἰτιατοῦ καὶ αἰτιοῦ. Καὶ δὲν θὰ ἦτο πάλιν (ὁ θεὸς) «ἐφετόν», εἰ μὴ ἦτο ἐκάστω ἢ πηγὴ πάσης ἀγαθότητος καὶ τελειότητος⁴.

3. Ψυχολογία. Πρὸς τὴν κατηγορίαν τοῦ Πλήθωνος, ὅτι ὁ Ἄριστοτέλης τὴν μερικὴν οὐσίαν θεωρεῖ ἀνωτέραν καὶ πρώτην οὐσίαν, τούναντίον δὲ τὰ γένη καὶ εἶδη τῶν οὐσιῶν ὡς δευτέρας, ἀπαντῶν ὁ Γεννάδιος ὑπομιμνήσκει τὴν θεμελιώδη διαφορὰν τῶν δύο μεγάλων φιλοσόφων καὶ ὑπερμαχεῖ μὲν τῆς ἐκδοχῆς τοῦ Ἄριστοτέλους προσάγει δὲ λόγους ἀναιρετικούς τῆς θεωρίας τοῦ Πλάτωνος⁵. "Ὅσον δ' ὅμως καὶ ἂν ἐξαίρη τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Σταγίριτου προθυμούμενος (ἐνίοτε βιάζων τὰ πράγματα) νὰ δείξῃ τὴν πρὸς τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν ὁμοιότητα, ὅμως ἀπο-

1. Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος οὐσία εἶναι μία, ἐξ ἧς προέρχεται «τὸ εἶναι καὶ ζῆν» εἰς πάντα τὰ ὅπως οὖν μετέχοντα οὐσίας καὶ ζωῆς (αὐτ. 105).

2. Ὁ κόσμος κινεῖται κατὰ τὸν Ἄριστοτέλη πρὸς τέλος τι καὶ σκοπὸν τοιοῦτο δὲ τέλος εἶναι τὸ ἄριστον πάντων καὶ ὑψηλότετον, ἦτοι ὁ θεός. Πρὸς τὸ ἄριστον λοιπὸν κινεῖται ὁ κόσμος καὶ ὑπὸ τοῦ ἀρίστου, ὅπερ εἶναι ἐν. (Αὐτ. 65 ἐξ. 70 ἐξ. 74 ἐξ.).

3. Αὐτ. 76 ἐξ.

4. Αὐτ. 85 «Ταύτης γὰρ τῆς ὁμοιότητος ἕνεκα καὶ ἢ τοῦ ἀγαθοῦ ἐστὶν ἐφεσις· οὐδενὸς γὰρ τοι ἐφίεται, εἰ μὴ ᾧ βούλεται εἶναι ὅμοιον καὶ οὐ προὔργου ποιεῖται τυχεῖν· ἄλλως δὲ μάτην ἂν ἢ ἐφεσις ἦν...»

5. Αὐτ. 12. 5 ἐξ.

κλίνει πράγματι εκείνης και μάλιστα ἐν τοῖς ψυχολογικοῖς ζητήμασιν. Ἡ λογικὴ δηλαδή τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ εἶναι θεῖον δημιούργημα καὶ ἐμποιεῖται ὑπὸ τοῦ θεοῦ εἰς τὸ σῶμα ¹. διὸ καὶ ἀπαλλατομένη αὐτοῦ ζῆ καθ' ἑαυτὴν καὶ δὲν συμφθείρεται μετὰ τοῦ σώματος, ὡς συμβαίνει εἰς τὴν φυτικὴν καὶ αἰσθητικὴν ψυχὴν. Οὐ μόνον δὲ χωριζομένη τοῦ σώματος ἡ λογικὴ ψυχὴ ζῆ καθ' ἑαυτὴν ἀλλὰ καὶ ὅταν ἐτι ὑπάρχη ἐν τῷ σώματι, ἐνεργεῖ τὰς οἰκείας ἐνεργείας (νοεῖ, διανοεῖται) μὴ χρησιμοποιοῦσα ἐκεῖνο ². Ἡ ψυχὴ λοιπὸν ἐμφυσωμένη καὶ ἐμπνεομένη ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἔχει ὁμοιότητα αὐτῷ· εἶναι νοερά καὶ ἀθάνατος ³, διὸ καὶ ὀφείλει νὰ μένη καθαρὰ καὶ ἀμόλυντος ἀπὸ τῆς κοινωνίας τοῦ σώματος· διότι πρὸς τοῦτο ἀκριβῶς ἐδημιουργήθη, ἵνα κεκαθαρμένη σωθῆ ⁴. Ἐδημιουργήθη μὲν ἀγαθὴ ἀλλ' ἅμα καὶ ἐλευθέρη τὴν προαίρεσιν καὶ ἔχει καθῆκον νὰ ἐνεργῆ κατὰ λόγον καὶ νόμον ⁵, ἡ δὲ τύχη αὐτῆς ἢ μετὰ θάνατον ἔσται ἀνάλογος τοῦ οἰκείου βίου. Ἐνταῦθα ὁ σοφὸς πατριάρχης

---

¹. Περὶ ψυχ. ἐκδ. Petit τόμ. Α. σελ. 472 στ. 5 ἐξ. «κτίζει ὁ θεὸς τὴν ψυχὴν καὶ ἐνοικίζει τῷ σώματι καὶ οὐδέτερον πρότερον τοῦ λοιποῦ γίνεται ἀλλ' ἅμα καὶ ἄμφω.» Ἐπικαλεῖται ὁ Γεννάδιος καὶ τὴν γνώμην τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου, καθ' ἣν «διαπεπλασμένῳ καὶ ὄργανου τάξιν ἀπειληφότι τῷ ἀνθρωπίνῳ σώματι κτιζομένη θεόθεν ἐγχεῖται ἡ λογικὴ ψυχὴ καὶ ἐγχεομένη κτίζεται» (αὐτ. 495, 19 ἐξ.). Ἀποκρούει δ' ἐντόνως ὡς ἄτοπον καὶ ψευδῆ τὴν δοξασίαν ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ προὔπηρχε τοῦ σώματος ἢ ὅτι ἐνυπάρχει ἐν τῷ σπέρματι ἢ γίνεται ἐξ ἑτέρας ψυχῆς (αὐτ. 463, 5 ἐξ. 479, 1 ἐξ. 489, 24 ἐξ.). Πιστεύει ὅτι τὴν ψυχὴν ἐδημιούργησεν ὁ θεὸς ἐκ τοῦ μηδενὸς κατ' εἰκόνα αὐτοῦ καὶ ἐνέπνευσεν εἰς τέλειον καὶ ὀργανωμένον σῶμα (αὐτ. 491, 1 ἐξ.). Καὶ ἐνταῦθα δὲν λησμονεῖ ὅλως ὁ σοφὸς πατριάρχης τὸν Ἀριστοτέλη· διότι παρατηρεῖ ὅτι ἡ ψυχὴ ὡς εἶδος ἐγκτίζεται ἐν τῷ σώματι οὐ μόνον ὡς ὕλη ἀλλὰ καὶ ὡς ὄργανον. Τοιαύτη οὖσα ἡ ψυχὴ κινεῖ τὸ σῶμα καὶ χρησιμοποιεῖ ὡς ὄργανον, διὸ καὶ ὑπάρχει πολλῶ ἀνωτέρα αὐτοῦ (αὐτ. 463, 20 ἐξ. 474, 1 ἐξ. 477, 25 ἐξ.).

². Αὐτ. 464, 15 ἐξ.

³. Ἡ λογικὴ τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ εἶναι χωριστὸν εἶδος, ἐπακτὸν καὶ οὐχὶ ἐμβεβαπτισμένον ἐν τῇ ὕλῃ, περιέχον μᾶλλον ἢ περιεχόμενον.

⁴. Αὐτ. 478,27 ἐξ. 474,2 ἐξ. 475,1 ἐξ.

⁵. Αὐτ. 476,25 ἐξ. 499, 7 ἐξ.

ἀκολουθεῖ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησίας ἐπικαλούμενος ἰδίᾳ τὰς γνώμας τοῦ ἀρχιερέως Συμεών. "Ὅσαι ψυχαί, λέγει, ἀπαλλάττονται καθαρὰι τοῦ ῥύπου τῶν σωμάτων ἀθλήσασαι ὑπὲρ τῆς ἀληθείας καὶ τῶν θείων νόμων, ἀνάγονται εὐθὺς ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἰς οὐρανοὺς, εἰς τὸν νοητὸν παράδεισον, καὶ ἐκεῖ ζῶσι μακαρίαν ζωὴν· σὺν ἀγάπῃ νοερᾷ ἀντιλαμβάνονται τῆς πρώτης καὶ νοητῆς ἀληθείας καὶ τοῦ νοητοῦ καὶ ἐσχάτου ἀγαθοῦ κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἐνταῦθα παρασκευῆς¹. ἐνεργοῦσαι κατὰ φύσιν νοοῦσι μόνον καὶ δὴ καὶ νοοῦσι μόνον τὰ καθ' ἑαυτὰ νοητά, ὧν ἡ γνῶσις πορίζει τὴν μακαριότητα². Αἱ δὲ ἁμαρτωλαὶ καὶ ἀμετανόητοι ψυχαί, ἕνεκα τῆς ἀπὸ τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν παχύτητος καὶ ζοφώσεως, κατασπῶνται ὑπὸ τῶν δαιμόνων εἰς τὸν ἄδην καὶ τὴν ἐκεῖ κόλασιν (εἰς τὰ ὑπὸ τὴν γῆν κολαστήρια)³. Τέλος δ' αἱ μέσαι ψυχαί, τουτέστιν αἱ μὴ εἰς θανάσιμα περιπεσοῦσαι ἁμαρτήματα, οὔτε μετὰ τῶν ἀθλίων εἰς τὸν ἄδην συγκατασπῶνται οὔτε μετὰ τῶν μακαρίων εἰς τὸν οὐρανὸν συνανυψοῦνται ἀλλ' ἄλλαι μὲν πέμπονται εἰς τὸν παράδεισον τὸν ἐν τῇ γῆ, ὀπόθεν ἀνάγονται ὕστερον, ὅταν βελτιωθῶσιν, ἄλλαι μὲν θᾶττον ἄλλαι δὲ βράδιον, εἰς τὸν οὐρανόν, τὸν νοητὸν παράδεισον (τὸν τρίτον οὐρανόν, εἰς ὃν καὶ ὁ Παῦλος ἤρπάγη)⁴. "Ὅπως ἂν ἔχη, αἱ ψυχαὶ δὲν ἀνέρχονται εἰς τὸν οὐρανόν

¹. Αἱ τοιαῦται ψυχαὶ εὐρίσκουσιν ὅτι ἐπόθουν καὶ πρὸς δὲ ἐνταῦθα (ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ) παρεσκευάσθησαν· ἐπόθουν δὲ μάλιστα τὴν νόησιν τῶν ὑψηλοτέρων (αὐτ. 507,21 ἐξ. 522, 12 ἐξ.).

². Πρῶτον μὲν νοοῦσι καὶ γινώσκουσι τὸν μόνον ἀληθινὸν θεὸν καὶ τὸν ὑπ' αὐτοῦ σταλέντα Χριστόν, τουτέστι τῆς θεολογίας καὶ οἰκονομίας τὰ ἀπόρρητα, ἔπειτα δὲ τὰ αἷτια τῶν ὄντων. Ἐν τῇ συνυπάρξει μετὰ τοῦ σώματος ἡ γνῶσις εἶναι ἀτελής, διότι τὸ νοερὸν φῶς ἐπιλάμπει ἀμυδρότερον καὶ ἡ ψυχὴ βλέπει τὰ νοητά ὡς ἐν ἐσόπροις καὶ αἰνίγμασιν (αὐτ. 506,23 ἐξ. 507,1 ἐξ.).

³. Ὀλίγαι τῶν ψυχῶν τούτων ἀνακαλοῦνται ἐκ τῆς κολάσεως διὰ τῶν πρεσβειῶν καὶ δεήσεων ἱερῶν ἀνδρῶν, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ παραδόσεις τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας (αὐτ. 509,31 ἐξ. 511, 25 ἐξ. 522 ἐξ. 534,24 ἐξ.).

⁴. Τόπος τῶν μέσων ψυχῶν εἶναι ὁ ἐν τῇ γῆ παράδεισος (γῆϊνος παράδεισος), κατ' ἄλλους δ' ὁμοίως πατέρας τῆς ἐκκλησίας εἶναι ὁ ὑπὲρ τὴν γῆν ἀήρ. Ἐνιοὶ τῶν δυτικῶν ἀγίων καὶ διδασκάλων φρονοῦσιν ὅτι αἱ μέσαι ψυχαὶ μέ-

μη καθαρθεῖσαι καὶ κατὰ τὸ λόγιον «οὐ διελεύσεται δι' αὐτῆς (τ.ἔ. τῆς οὐρανίου πύλης) οὐδεις ἀκάθαρτος»¹. Τελεία δὲ θὰ εἶναι εἰς τὰς ψυχὰς ἢ ἀνταπόδοσις μετὰ τὴν ἀνάστασιν τῶν σωμάτων, ὅποτε οἱ μὲν κακοὶ θὰ λάβωσι τὴν ἐσχάτην τιμωρίαν οἱ δὲ ἀγαθοὶ τὰ ὑπερφυᾶ ἄθλα².

4. Πρόνοια καὶ προορισμός. Διεξοδικῶς ἀναπτύσσεται καὶ ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία περὶ τῆς θείας προνοίας καὶ τοῦ προορισμοῦ³ κατὰ τρόπον μὴ ἀναιροῦντα ἀλλὰ πᾶν τοῦναντίον ἐξαίροντα τῆς βουλήσεως τὴν ἐλευθερίαν⁴. Ὁ θεὸς εἶναι, λέγει, ἡ πρώτη καὶ ἐσχάτη αἰτία πάντων, ὁ μόνος ποιητικὸς αἴτιος, ἐνῶ τὰ ἄλλα δουλεύουσιν ὡς ὄργανα καὶ μόνον καταχρηστικῶς δύναται νὰ γίνηται λόγος περὶ δευτέρων αἰτίων. Μετὰ τῆς αὐτῆς

νουσι μέχρι τινὸς ἐν τῷ «ὑπεκκαύματι» (μεταξὺ ἀέρος καὶ αἰθέρος) καὶ ἐκεῖ καθαιρόμεναι τοῦ ρύπου τῶν ἀφεισίμων ἁμαρτιῶν καὶ τῆς ἐνοχῆς ἀπολυόμεναι ἀναβαίνουν εἰς τὸν οὐρανόν, ἄλλαι μὲν βραδύτερον ἄλλαι δὲ ταχύτερον, συνεργουσῶν τῶν δεήσεων τῆς ἐκκλησίας. Μετὰ τούτων τῶν εὐρωπαϊκῶν διδασκάλων συμφωνοῦντες, λέγει, νῦν οἱ Λατῖνοι παραδέχονται ὅτι αἱ μέσαι ψυχαὶ ὑφίστανται ἐν τῷ αἰθέρι τὸ καθαρτήριο πῦρ («πουργατόριον»), τὴν κάθαρσιν καὶ ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν ἀφεισίμων καὶ κουφοτέρων ἁμαρτημάτων (αὐτ. 512, 14 ἐξ.). (Περὶ τοῦ «πουργατορίου» διέλαβεν ὁ Γεννάδιος ἐν ἐπιστολιμαίᾳ διατριβῇ διαφωνῶν πρὸς τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν (αὐτ. 531–539). Ἄλλὰ περὶ τοῦ τρόπου τῆς καθάρσεως τῶν μέσων ψυχῶν οὔτε ἡ Ἱερὰ Γραφή σαφέστερον λέγει οὔτε οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας τὰ αὐτὰ διδάσκουσιν ἀλλ' ἄλλοι ἄλλα ἐδόξασαν (513,9 ἐξ. 523,33 ἐξ.)).

¹. Αὐτ. 514, 12.

². Τῆς προσηκούσης ἀμοιβῆς θὰ τύχωσι καὶ τὰ σώματα ἀνιστάμενα (κατὰ τὴν δευτέραν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν)· «τότε (τὸ σῶμα) ἢ συναπολαύσεται τῶν ἀγαθῶν τῇ ψυχῇ ἢ μετ' αὐτῆς τὰς αἰωνίους δίκας ὑφέξει» (αὐτ. 535,14 ἐξ. πβλ. 508,30 ἐξ. 516,16 ἐξ.).

³. Περὶ τούτου διέλαβεν ὁ Γεννάδιος ἐν πέντε πραγματείαις (αὐτ. σ. 390–460).

⁴. Ὁ Γεννάδιος, μὴ διακρίνων ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου τὸν προορισμὸν ἀπὸ τῆς προνοίας, ἀποκρούει τὴν εἰμαρμένην, ὡς ταύτην ἐξεδέχοντο οἱ Στωϊκοί. (Αὐτ. 390, 1 ἐξ. 416,20 ἐξ.).

δὲ ἀγαθότητος καὶ δυνάμεως, μεθ' ἧς ἐποίησε πάντα, προνοεῖ περὶ αὐτῶν ¹. Ἰδίᾳ προνοεῖ περὶ τοῦ ἀνθρώπου τάξας αὐτῷ τέλος καὶ σκοπὸν τὴν κοινωνίαν τοῦ ἀκροτάτου ἀγαθοῦ, τὸ νὰ νοῆῃ δηλονότι τὸν θεόν, τὴν πρώτην ἀλήθειαν καὶ τὸ ἔσχατον ἀγαθόν, νὰ ἔχη ἄμεσον καὶ νοεράν ἐποπτεῖαν τοῦ θεοῦ ². Ἐὰν δέ τινες ἐνταῦθα πορεύωνται ὡς τυφλοὶ καὶ διάγωσι ζωὴν βίον (διὸ καὶ κατασπῶνται εἰς τὸν τόπον τῆς ἀθλιότητος), ὑπεύθυνοι τούτου εἶναι αὐτοὶ διὰ τὴν ἐθελοκακίαν, τὴν κακὴν χρῆσιν τῆς προαιρέσεως αὐτῶν ³. Προνοοῶν λοιπὸν ὁ θεὸς προορίζει πάντας κοινῇ τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ ἀγαθόν καὶ ἐπιτρέπει ἐκάστῳ ἐλευθέραν τοῦ βίου τὴν ὁδόν ⁴. Καὶ προγινώσκει μὲν πάντα πρὸ τῆς τοῦ κόσμου καταβολῆς καὶ διακοσμεῖ κατὰ τὴν περὶ αὐτῶν πρόνοιαν ἀλλὰ δὲν ἀναγκάζει πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἢ τὸ κακόν· μόνον συντρέχει διὰ τῆς χάριτος καὶ συνεργεῖ τοῖς ἀγαθοῖς καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου ἐγκαταλείπει τοὺς κακοὺς ⁵.

¹. Αὐτ. 392,18 ἐξ. 393,22 ἐξ.

². Προνοεῖ ὁ θεὸς περὶ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἐκάστης, ὅπως αὕτη τὸν χριστιανικὸν προτιμῶσα βίον ἀξιωθῆ νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ οἰκεῖον τέρμα, τὸ ὄντως ἀγαθόν. (Αὐτ. 395, 24. 396. 445, 5 ἐξ.).

³. Πάντες οἱ ἀνθρωποὶ ἐδημιουργήθησαν ἐλεύθεροι καὶ δὲν ἀπάγονται βιαζόμενοι πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀλλ' ἐκλέγοντες καὶ ἐκόντες ἔρχονται εἰς αὐτό· ἄλλοι μὲν προαιροῦνται τὰ βελτίω ἄλλοι δὲ ὀρμῶσιν ἐπὶ τὰ χείρω. (Αὐτ. 396,37 ἐξ. 399,25 ἐξ.).

⁴. Πρὸ τῆς τοῦ κόσμου ὑπάρξεως ὥρισεν ὁ θεὸς πᾶσι τὰ δύο πέρατα καὶ τὰς δύο ὁδοὺς, τὴν φέρουσαν δηλονότι πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν καὶ τὴν ἀγούσαν ἐπὶ τὴν ἀθλιότητα. (400,13 ἐξ. 403, 1 ἐξ.). Ἄλλ' ἔνεκα τῆς διαφόρου χρήσεως τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως σφύζονται ὅσοι θέλουσι νὰ σωθῶσιν. Ὁ θεὸς προγινώσκων ἐξ ἀρχῆς προώρισε νὰ σωθῶσιν ὅσοι σφύζονται καὶ πάλιν ἄλλους ἀπεδοκίμασεν οὐχὶ ὡς θέλων νὰ ἀποδοκιμάσῃ ἀλλ' ὡς προγινώσκων ὅτι (ἔνεκα τῆς κακῆς χρήσεως τῆς βουλήσεως) θὰ ἀποδοκιμασθῶσιν αἰωνίως. (416,29 ἐξ. πβλ. 419,22 ἐξ. 424,1 ἐξ. 437,2 ἐξ.).

⁵. Κατὰ ταῦτα δὲν ἀναγκάζεται τις εἰς τὸ ἀγαθόν, διότι ἔχει τὴν θείαν χάριν, οὐδὲ πάλιν ἀναγκάζεται εἰς τὸ κακόν, διότι στερεῖται αὐτῆς, ἀλλὰ τούναντίων ἔχει τὴν θείαν χάριν, διότι εἶναι ἀγαθός, ἢ στερεῖται αὐτῆς, διότι εἶναι κακός. (402,32 ἐξ. 404,30 ἐξ. 406,6 ἐξ. 435,22 ἐξ. 437,12 ἐξ.). Εἶναι προσήκον ἐνταῦθα νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ τοιαύτη περὶ προορισμοῦ θεωρία εἶναι

Οὕτω πως ἡ ὑπὸ τοῦ θεοῦ πρόγνωσις καὶ ὁ προορισμὸς πάντων δὲν ἐπάγει ἀνάγκην, δὲν αἶρει τὴν ἐλευθέραν προαίρεσιν καὶ πρᾶξιν τοῦ ἀνθρώπου ¹. Ὁ προορισμὸς ὀρίζεται ὡς «ἀίτιος ἐν τῷ θεῷ τάξις τῆς ἐπὶ τὴν μακαρίαν ζωὴν ὁδηγίας τοῦ ἀνθρώπου» ². Ἡ μὲν πρόνοια διήκει εἰς πάντα τὰ ὅπως οὖν τοῦ «εἶναι» μετέχοντα, ὁ δὲ προορισμὸς ἀφορᾷ εἰς μόνην τὴν λογικὴν φύσιν, ἥτοι τὸν ἄνθρωπον. Ὡστε πρόνοια καὶ προορισμὸς τοῦ θεοῦ εἶναι ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου τὸ αὐτό, εἰ καὶ γενικῶς λαμβανόμενος ὁ θεῖος προορισμὸς εἶναι μέρος τῆς θείας προνοίας ³. Διαιρεῖται δὲ ὁ προορισμὸς, ἐν σχέσει πρὸς τὸ τέλος, εἰς δύο, εἰς τὸν κυρίως προορισμὸν καὶ τὴν ἀποδοκιμασίαν· ἐκεῖνος μὲν ὑπάρχει, ὅταν τὸ τέλος (ἡ αἰωνία ζωὴ) ἐπιτυγχάνηται, αὕτη δὲ γίνεται, ὅταν τὸ τέλος μὴ ἐπιτυγχάνηται ⁴.

Ἐκ τῶν περὶ προνοίας καὶ προορισμοῦ ῥηθέντων καθίσταται εὐδηλος ἡ θέσις τῆς παρούσης ζωῆς. Ἡ πρόσκαιρος αὕτη ζωὴ πληροῖ χρεῖαν γυμνασίου πρὸς ἐπίδειξιν ἀρετῆς, ὅρος δὲ αὐτῆς, προσεχῆς μὲν εἶναι ὁ ἀπὸ τοῦ σώματος χωρισμὸς τῆς ψυχῆς,

---

ἐναργῆς καὶ ἀξιόλογος ἐν ἀντιθέσει πρὸς ὅσα ἀσαφῆ καὶ συγκεχυμένα περὶ τοῦ αὐτοῦ ἐδίδαξαν ἄλλοι.

¹. Αὐτ. 408,10 ἐξ.

². Αὐτ. 415,15.

³. Τὰ μὲν ἄλλα ὀρίζονται πρὸς σκοπὸν ἀνάλογον τῆς φύσεως αὐτῶν καὶ ἄγονται μόνον κατὰ τὴν οἰκείαν τάξιν, δὲν ἄγουσιν ἑαυτά· ὁ δὲ ἄνθρωπος ὀρίζεται πρὸς τέλος ὑπερφυῆς καὶ ἄγεται μὲν οἴκοθεν ἀλλ' ἅμα βοηθεῖται ὑπὸ φύλακος ἀγγέλου. (416,20 ἐξ. 419,23 ἐξ. 435,22 ἐξ. 445,1 ἐξ κ.ἀ.).

⁴. Τοῦ εἰδικοῦ καὶ κυρίως προορισμοῦ προτέρα κατὰ τὴν τάξιν εἶναι ἡ πρόγνωσις, καθὰ δὴ καὶ ὁ Παῦλος εἶπεν· «οὓς προέγνω, καὶ προώρισε, καὶ οὓς προώρισεν, ἐκάλεσε, καὶ οὓς ἐκάλεσεν, ἐδικαίωσε, καὶ οὓς ἐδικαίωσεν, ἐδόξασε». (436,6 ἐξ.) Τούτων οὕτως ἐχόντων προορίζειν καὶ προορισμὸς ἐν τῇ γενικῇ ἐννοίᾳ δηλοῖ τὴν πρόνοιαν τοῦ θεοῦ καὶ τὴν δημιουργίαν πάντων τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸ ἀγαθόν, πρὸς τὴν ἀπόλαυσιν τῆς αἰωνίου ζωῆς· ἐν δὲ τῇ μερικωτέρᾳ σημαίνει τὸν χωρισμὸν καὶ τὴν κλήσιν ἐκείνων, οὓς ὁ θεὸς προέγνω ὅτι κατ' ἐλευθέραν προαίρεσιν θὰ ἐπιδιώξωσι τὸ ἀγαθόν καὶ εἰς οὓς διὰ τοῦτο ἀπονέμει τὴν χάριν καὶ συνεργίαν πρὸς ἐφίξιν τοῦ ποθητοῦ τέλους.

τελευταῖος δὲ ἡ ἐπομένη μετ' αὐτὸν ἀτίδιος ζωὴ, ἣτις ἀποδίδεται, ἀναλόγως τοῦ διανυσθέντος βίου, εὐδαίμων μὲν καὶ μακαρία εἰς τοὺς σπουδαίους, ἀθλία δὲ εἰς τοὺς φαύλους ¹.

5. Ἐπισκόπησις. Ἡ βραχεῖα ὑποτύπωσις τῶν διδαγμάτων τοῦ Γενναδίου μαρτυρεῖ, ὅποσον ἐτίμα ὁ ἐθνάρχης καὶ ἐνέκρινε τὴν ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν. Ἀσπάζεται καὶ ἐπαναλαμβάνει θεμελιώδεις ἐκείνης ἐννοίας καὶ μάλιστα τὴν τοῦ εἶδους καὶ τοῦ πρώτου κινουόντος. Ἀλλὰ μὴ δυνάμενος πάλιν ὁ ἐνθερμος τῆς ὀρθοδοξίας ὑπέρμαχος νὰ ἀποκλίνῃ τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως ἀφίσταται τοῦ ἀριστοτελισμοῦ ἐν τισὶ καὶ ἰδίᾳ ἐν ψυχολογικοῖς ζητήμασιν. Ἡ περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς μετὰ θάνατον τύχης τῶν ψυχῶν καὶ ἡ περὶ θείου προορισμοῦ διδασκαλία εἶναι καθαρῶς χριστιανική. Ἀπλῶς δ' εἰπεῖν προεθυμήθη ὁ σοφὸς πατριάρχης νὰ συναρμόσῃ καὶ κατὰ τὸ δυνατόν συνάψῃ τὴν ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν πρὸς τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν ².

2. ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΓΑΖΗΣ

1. Βίος καὶ συγγραφή. Ὁ Θεόδωρος Γαζῆς ἐγεννήθη ἐν Θεσσαλονίκῃ περὶ τὸ 1370. Νέος μετώκησεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐκεῖ εὐδοκίμως ἐδίδαξε πολλούς, ἐν οἷς τὸν Δημήτριον Χαλκοκονδύλην καὶ τὸν Δημ. Σγουρόπουλον. Τότε δὲ πιθανῶς περιεβλήθη τὸ ἱερατικὸν ἀξίωμα. Τῷ 1440 μετέβη εἰς Ἰταλίαν καὶ ἐκμαθὼν τὴν λατινικὴν γλῶσσαν ἐν τῇ Σχολῇ τοῦ Βικτωρίνου τοῦ ἐκ Φέλτρης προσεκλήθη καθηγητῆς εἰς Σιέννην τῆς Τοσκάνης καὶ ὕστερον εἰς Φερράραν. Ἡ ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ

¹. Αὐτ. 445,8 ἐξ.

². Περὶ Γενναδίου διέλαβον πλὴν ἄλλων Benandot, De Gennadii vita et scriptis, παρὰ Migne τόμ. 160.—Jugie M., Ge. Scholarios, ἐν τῇ Échos d'Orient 13, 527 κ.έ.—Κύρου Ἀχ., Βησσαρίων ὁ Ἕλληνας. Ἐν Ἀθήναις 1950.—Μπόνης Κ., Γε. Γεννάδιος Κουρτέσης ὁ Σχολάριος. Ἐν Ἀθήναις 1953.

πόλει διδασκαλία ἔμεινεν ἀλησμόνητος· ἡ φήμη περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐρμηνείας τῶν ἐγκρίτων συγγραφέων, περὶ τῆς ποιητικῆς ἐξάρσεως καὶ τῆς λαμπρᾶς ἀπαγγελίας τοῦ διδασκάλου διεδόθη εὐρύτατα καὶ πανταχόθεν συνέρρεον αὐτῷ πολυπληθεῖς μαθηταὶ καὶ ζηλωταί. Κληθεὶς τῷ 1450 ὑπὸ τοῦ πάπα Νικολάου εἰς Ῥώμην¹ κατέστη αὐτόθι καθηγητῆς τῆς φιλολογίας. Εἰργάσθη δ' εὐδοκιμώτατα καὶ ἀναλαβὼν τὴν μετάφρασιν ἀριστοτελικῶν ἔργων, ἅτινα ἔλλιπῶς καὶ ἀτελῶς μεθηρμήνευσεν ὁ Γε. Τραπεζούντιος, διήγειρε σφοδρὰν τὴν ὀργὴν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπίθεσιν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πάπα ἦλθεν εἰς Νεάπολιν, τῇ συστάσει τοῦ φίλου Φιλέλφου, παρὰ τὸν βασιλέα Ἀλφόνσον, παρ' οὗ ἔτυχε μεγάλης τιμῆς. Ἀποθανόντος δὲ καὶ τούτου ἐπανῆλθεν μετὰ δύο ἔτη εἰς Ῥώμην πλησίον τοῦ Βησσαρίωνος, οὗ εἶχε τὴν προστασίαν καὶ φιλίαν καὶ ὑφ' οὗ πιθανῶς παρακινηθεὶς μετέσχε τοῦ ἀγῶνος τῶν πλατωνικῶν καὶ τῶν ἀριστοτελικῶν. Ὁ θάνατος τοῦ Βησσαρίωνος (τῷ 1472) κατέστησε τὴν ἐν Ῥώμῃ διαμονὴν αὐτοῦ δυσχερῆ²· μὴ εὐρίσκων ἐνταῦθα ἱκανὴν τῶν μόχθων τὴν ἀμοιβὴν καὶ δυσφορήσας ἐπὶ τῇ συμπεριφορᾷ τοῦ πάπα³ ἀπῆλθεν (περὶ τὸ 1475) εἰς τὸν τόπον τῆς ἄλλοτε ἐνδόξου αὐτοῦ δράσεως, τὴν Φερράραν, ἐνθα ἔτυχε τῆς φιλοξένου προστασίας τοῦ ἡγεμόνος Ἡρακλέους καὶ ἐδίδαξε τὴν φιλοσοφίαν. Ἀλλὰ καταβεβλημένος καὶ τὴν προσέγγισιν τοῦ τέλους προαισθανόμενος ἀπεχώρησε περὶ τὸ 1477 εἰς τὸ ἐν Καλαβρία ἐρημητήριον, ἐνθα μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν⁴.

1. Καὶ ὁ Γαζῆς φαίνεται λατινοφρονῶν, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ἡ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ ἐπιστολή. (Ἴδε Σάθα, Νεολ. φιολογ. σ. 40).

2. Ἐν ἐπιστολῇ (παρὰ Migne, τ. 161, σ. 1005) λέγει ὁ Γαζῆς «οὐδὲν εὐρίσκομεν δυνατὸν οἰχομένου Βησσαρίωνος, ἐφ' ᾧ πᾶσα ἦν ἡμῖν ἡ ἐλπίς».

3. Ὅτε προσήνεγκεν εἰς τὸν πάπαν Σίξτον χρυσόδετον ἀντίγραφον τῆς ἀληθῶς μοναδικῆς αὐτοῦ μεταφράσεως τῆς «Περὶ ζώων ἱστορίας» τοῦ Ἀριστοτέλους, ἠρωτήθη μόνον πόση ἦτο ἡ δαπάνη τῆς χρυσοδέσεως. Λαβὼν δὲ τὰ ὀλίγα χρήματα ἔσπευσεν ἐν ὀργῇ νὰ ῥίψῃ εἰς τὸν Τίβεριν.

4. Ὁ Κωνσταντῖνος Λάσκαρις ἐποίησεν ἐπὶ τῷ Θε. Γαζῆ τὸ ἐξῆς ἠρωϊκὸν πεντάστιχον (οὗ ὁ τρίτος στίχος εἶναι ἄμετρος)·

Ἐνθάδε κεῖται δς ἦν ἄνθος σοφίης Θεόδωρος Γαζῆς·
δν τέκε καὶ κόσμησε μαθήμασιν Ἑλλάς·

Ὁ Θεόδ. Γαζῆς ἐτιμᾶτο μεγάλως ὑπὸ τῶν συγχρόνων, καὶ δικαίως· διότι πρὸς τῇ σοφίᾳ εἶχεν ἐξάίρετον ἦθος¹. ἦτο σεμνὸς καὶ μειλίχιος, μετριοπαθὴς καὶ παρὰ τὴν μεγάλην πενίαν εὐπρεπής. Κατέλιπε δὲ πολυάριθμα συγγράμματα², φιλολογικὰ καὶ ἱστορικά³, μεταφραστικὰ⁴ καὶ φιλοσοφικά, ὧν τὰ πλεῖστα εἶναι ἀνέκδοτα⁵.

2. Ὑπεράσπισις τοῦ Ἀριστοτέλους. Ὁ πρὸς τὸν ἀριστοτελισμὸν ζῆλος τοῦ σοφοῦ κληρικοῦ ἦτο θερμὸς⁶ καὶ ἤγαγεν εἰς ἀγῶνας πρὸς τοὺς πλατωνικοὺς. Ἀντιμαχόμενος πρὸς τὸν Πλήθωνα ἐπεχείρησεν ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ φιλοσοφικῇ πραγματείᾳ (τῷ 1461) νὰ διερευνήσῃ τὸ ζήτημα, ἂν κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἡ φύσις βουλεύεται, τουτέστιν ἐνεργεῖ κατὰ λογισμὸν καὶ σκοπὸν. Εἰς τὴν πραγματείαν ταύτην ἀπῆντησεν, ὡς εἶδομεν⁷,

*ἔσχε δ' Ἰταλία φωσφόρον ὡς ἐρμηνέα ἴδριν.
εἰ δὲ μικρὰ πόλις ἄνδρα τόσον κατέχει ἐνὶ τύμβῳ,
μὴ ἀγάσῃ σοφίης γὰρ ἀγνωμοσύνη ὑπερίσχει.
(Εὐρίσκειται παρὰ Migne, τ. 161, σ. 967).*

1. Ὁ Φίλελος (Epist. βιβ. 6, σ. 60, πβλ. καὶ 14, σ. 95) χαρακτηρίζει τὸν Γαζῆν ὡς τὸν σπουδαιότατον τῶν τότε Ἑλλήνων ἀνθρωπιστῶν, ὡς διαπρέποντα ἐπὶ καθαρότητι ἦθους, βαθύτητι γνώσεων καὶ γλαφυρότητι ὕφους.

2. Ἀναγραφὴν αὐτῶν ἰδὲ παρὰ Σάθα, Νεοελλ. φιολ. σ. 39 ἐξ.

3. Φιλολογικὰ ἦσαν ἐπὶ παραδείγματος τὰ ἐπιγραφόμενα Παράφρασις Ἰλιάδος Ὀμήρου, Παράφρασις Βατραχομομαχίας Ὀμήρου, Ὑπομνήματα εἰς Φιλόστρατον, ἱστορικὰ δὲ τὰ Περὶ ἀρχαιογονίας Τούρκων, Περὶ μηνῶν.

4. Μετέφρασεν ἐκ τῆς λατινικῆς εἰς τὴν ἑλληνικὴν τὸ De senectute τοῦ Κικέρωνος, ἐκ δὲ τῆς ἑλληνικῆς εἰς τὴν λατινικὴν ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Θεοφράστου, Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἀφροδισιέως, τοῦ Αἰλιανοῦ, Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεῶς καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Τοσοῦτο δ' εὐδοκίμως μεθηρμήνευεν, ὥστε ὁ Παῦλος Ἰώβιος ἔλεγεν ὅτι ἦτο πολὺ δύσκολον νὰ εἴπη τις ἂν ὁ Γαζῆς μετέφραζε κάλλιον ἐκ τῆς λατινικῆς εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἢ ἐκ τῆς ἑλληνικῆς εἰς τὴν λατινικὴν.

5. Ἐλάχιστα ἐκδοθέντα ἰδὲ παρὰ Migne, τ. 161, σ. 973 ἐξ.

6. Μαρτυρεῖ καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ γενομένη εἰς τὴν λατινικὴν μετάφρασιν πολλῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους.

7. Σελ. 29.

ὁ Βησσαρίων διὰ τῆς μικρᾶς συγγραφῆς «Εἰ ἡ φύσις καὶ ἡ τέχνη βουλεύονται ἢ οὐ», ἐν ἣ ἠύλαβεῖτο μὲν τὸν Σταγίριτον ἀλλ' ἤρχετο ἐγγύτερον πρὸς τὸν Πλάτωνα. Εἰς τὰς ἀπόψεις τοῦ καρδινάλιου ἀποβλέπων ὁ ἐπιφανῆς ἱερωμένος ἐφιλοπόνησεν ἐκτενὲς φιλοσοφικὸν σύγγραμμα ἐπιγραφόμενον «Ἀντιρρητικόν», ἐν ᾧ προσήγγιζε πρὸς τὴν ἰδεολογίαν καὶ ἤλεγχε τὴν μονομέρειαν τοῦ Πλήθωνος¹. Τότε ὁ νεαρὸς Μιχαὴλ Ἀποστόλης², συντασσόμενος τῷ Πλάτωνα καὶ τῷ Πλήθωνι καὶ φανταζόμενος ὅτι θὰ προσεποιεῖται ἑαυτῷ μείζονα τὴν εὐνοίαν τοῦ Βησσαρίωνος, ἀντεπεξῆλθε κατὰ τοῦ Γαζῆ δια λιβέλλου. Ἄλλ' εἰς ἐκεῖνον ἀπήντησεν ὁ τοῦ Γαζῆ φίλος Ἀνδρόνικος Κάλλιστος³, ὅστις τὰ ὑπ' ἀμφοτέρων γεγραμμένα διεβίβασε πρὸς τὸν Βησσαρίωνα καὶ ἤτει τὴν κρίσιν αὐτοῦ. Ὁ καρδινάλιος ἐπεμψε πρὸς τὸν Ἀποστόλην ἐπιτιμητικὴν ἐπιστολὴν παρατηρῶν ὅτι δὲν ἐπετρέπετο νὰ ὑβρίζῃ καὶ μάλιστα τὸν Θεόδωρον, «τῶν νῦν Ἑλλήνων ἐν τοῖς πρώτοις ὄντα»⁴.

¹. Πλείονα δὲν ἔχομεν νὰ εἴπωμεν, διότι τὰ φιλοσοφικὰ ἔργα τοῦ Γαζῆ παραμένουσιν ἀνέκδοτα.

². Ὁ Μ. Ἀποστόλης ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει. Μετὰ τὴν ἄλωσιν μεταβὰς εἰς Ῥώμην ἔτυχε τῆς προστασίας τοῦ Βησσαρίωνος καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς αὐτοῦ ἐκμαθὼν τὴν λατινικὴν. Ἀλλὰ διὰ τοὺς τρόπους τοῦ ἀπολέσας τὴν εὐνοίαν τοῦ καρδινάλιου ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐντεῦθεν εἰς Κρήτην, ἐνθα ἰδρυσε σχολεῖον. Ἦτο ἄστατος τὸν χαρακτῆρα καὶ ἄλλοπρόσαλλος, κόλαξ καὶ ἠκιστα εὐπρεπῆς· «συνέζη πενία», ὡς ἔλεγε, καὶ ἦτο «βασιλεὺς τῶν πενήτων». Ἐκατοντάδες χειρογράφων αὐτοῦ εὐρίσκονται ἐν πολλαῖς εὐρωπαϊκαῖς βιβλιοθήκαις καὶ μαρτυροῦσι τὴν σοφίαν τοῦ ἀνδρός. (Περὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἰδὲ Σάθου, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 73 ἐξ.).

³. Ὁ Ἀνδρόνικος ἐγεννήθη ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἀνετράφη ἐν Βυζαντίῳ. Μετὰ τὴν ἄλωσιν προσέφυγεν εἰς Ἰταλίαν καὶ ἐδίδαξε τὴν ἑλληνικὴν ἐν Βολωνίᾳ, Ῥώμῃ, Φλωρεντίᾳ καὶ τέλος ἐν Παρισίοις, ὅπου καὶ ἀπέθανε τῷ 1486. Συνέγραψε πολλὰ καὶ βαθύς ὢν μελετητῆς τοῦ Ἀριστοτέλους μετέφρασεν εἰς τὴν λατινικὴν τὸ «Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς» ἔργον αὐτοῦ. Ἐκατοντάδες χειρογράφων τοῦ ἀνδρός ἀπόκεινται ἐν πολλαῖς εὐρωπαϊκαῖς βιβλιοθήκαις. (Μνείαν τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἰδὲ παρὰ Σάθα, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 75 ἐξ.).

⁴. Τὴν ἐπιστολὴν ἐπιθι παρὰ Migne, τ. 161 σ. 688 ἐξ. Ἐνταῦθα πλὴν ἄλλων γράφεται· «Θεόδωρόν τε τὰ βελτίω ποιῶν τίμα τε καὶ διδασκάλω περὶ πάντα χρῶ. Ἔστι γὰρ οἶος καὶ σὲ καὶ πολλοὺς ἑτέροισιν ὠφελεῖν δύνασθαι».

Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως. Ἄλλ' αἱ ἀψιμαχίαι Βησσαρίωνος καὶ Γαζῆ δὲν ἔληξαν. Ὅτε ἐκεῖνος ἔγραψε μικρὰν πραγματείαν «ὑπὲρ Πλάτωνος περὶ εἰμαρμένης» ἐξετάζων τὸ περὶ προορισμοῦ ζήτημα, ὁ Γαζῆς πάλιν ἀπήντησεν δι' ἐμβριθοῦς συγγραφῆς «Περὶ ἐκουσίου καὶ ἀκουσίου» ἐπιγραφομένης, ἐν ᾗ ἐδείκνυεν ἀκριβέστερον τὴν περὶ τούτου γνώμην τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τὰς ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος ἀποκλίσεις αὐτοῦ. Τέλος δὲ καὶ εἰς τὴν πραγματείαν τοῦ Βησσαρίωνος «Πρὸς τὰ Πλήθωνος πρὸς Ἀριστοτέλη περὶ οὐσίας», ἐν ᾗ ἐζητάζετο κατὰ τὰ εἰρημένα¹ ἢ ἔννοια τῆς οὐσίας, ἀπήντησεν ὁ Θεόδωρος δι' ἑτέρας φιλοσοφικῆς συγγραφῆς ἐχούσης μορφήν διαλογικὴν² καὶ ἐπιγραφομένης «Θεοδώρου πρὸς Πλήθωνα ὑπὲρ Ἀριστοτέλους» ἐν ταύτῃ προεθυμεῖτο νὰ διευκρινήσῃ καὶ παραστήσῃ τὰς διαφορὰς τοῦ πλατωνισμοῦ καὶ τοῦ καθαροῦ ἀριστοτελισμοῦ³.

3. Ἐπισκόπησις. Τοιοῦτος ὢν ὁ Θεόδωρος Γαζῆς καταλέγεται δικαίως εἰς τοὺς λογάδας τῆς Ἀναγεννήσεως. Ὁ σεμνὸς καὶ μειλίχιος ἱερεὺς ἀνεδείχθη οὐ μόνον ἐπιφανῆς γραμματικὸς⁴ καὶ φιλόλογος, βαθὺς γνώστης καὶ δεξιὸς χειριστὴς τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς λατινικῆς γλώσσης ἀλλὰ καὶ ἔγκριτος φιλόσοφος· ὑπῆρξε θεραπευτὴς τῆς φιλοσοφίας καὶ ὑπέρμαχος τοῦ ἀριστοτελισμοῦ. Ὅπερ χαρακτηρίζει μάλιστα καὶ ἐξαίρει τὸν ἄνδρα ὑπὲρ τοὺς ὁμοχρόνους εἶναι τὸ ὅτι αὐτὸς ἐγένετο ὁ μόνος φιλόσοφος ἐν τῷ 15ῳ αἰῶνι, ὅστις καίπερ ὢν κληρικὸς, ἀντεπροσώπευε τὸν γνή-

1. Ἄνωτ. σελ. 33.

2. Παρίσταντο διαλεγόμενοι ὁ Πλήθων καὶ ὁ Γαζῆς.

3. Ὑπὸ τοῦ Ἀλλατίου ἀναφέρεται εἰς τὸν Θ. Γαζῆν συγγραφὴ «Περὶ ψυχῆς» (Παρά Migne τ. 161, σ. 972)· πλημμελῶς, διότι πρόκειται περὶ συγχύσεως πρὸς Αἰνεῖαν τὸν Γαζαῖον.

4. Ὅτε ἐδίδασκεν ἐν Φερράρα, συνέταξε τὴν περίφημον ἑλληνικὴν γραμματικὴν, ἣτις ἐξεδόθη πλειστάκις (τὸ πρῶτον ἐν Παρισίοις τῷ 1516) καὶ εἰς τὴν Νεόφυτος ὁ Καυσοκαλυβίτης ἔγραψε χιλιοσέλιδον ὑπόμνημα. Τὴν συστηματικὴν ταύτην καὶ μοναδικὴν εἰς τὸ εἶδος αὐτῆς γραμματικὴν εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν, ὡς ὁμολογεῖ ὁ Κωνσταντῖνος Λάσκαρις συντάσσων τὴν οἰκείαν γραμματικὴν, ἧς τὸ προοίμιον εὑρίσκεται παρὰ Migne (τόμ. 161, σ. 933 ἐξ.).

σιον καὶ ἀπὸ πάσης θεολογικῆς ἀναμείξεως καθαρὸν ἀριστοτελισμόν¹. Δυνάμεθα δ' εὐλόγως νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ Γαζῆς ὑπῆρξε μετὰ τὸν Πλήθωνα ὁ ἐπιφανέστατος τῶν συγχρόνων αὐτῷ Ἑλλήνων φιλοσόφων.

Ἐκ τῶν μαθητῶν τοῦ Θεοδώρου Γαζῆ ἦτο ὁ Δημήτριος Χαλκοκονδύλης. Οὗτος συσταθεὶς ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἔτυχε τῆς προστασίας Δαυρεντίου τοῦ ἐκ Μεδίκων καὶ διωρίσθη καθηγητῆς τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν ἑλληνικῶν ἐν Φλωρεντία διάδοχος τοῦ Ἀργυροπούλου. Ἐνταῦθα ηὐδοκίμησεν οὐχ ἦττον τοῦ προκατόχου καὶ ἐπαινεῖται ὡς «ἀριστοτέχνης πάσης ἀττικῆς κομψότητος» καὶ ὡς «ἀττικὸς φιλόσοφος». Ὑστερον (τῷ 1491) μετέβη εἰς Μεδιόλανον, προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ αὐτόθι πανεπιστημίου, ἐν ᾧ θαυμαζόμενος καὶ τιμώμενος ἐδίδαξε μέχρι τοῦ θανάτου (τῷ 1511)².

3. ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΙΟΣ ΚΑΙ ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙ

1. Ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος ἐγεννήθη ἐν Χάνδακι (Ἡρακλείω) τῆς Κρήτης περὶ τὸ 1396 καὶ εἴλκε τὸ γένος ἐκ Τραπεζοῦντος. Ἐλθὼν τῷ 1430 εἰς Ἐνετίαν ἐξέμαθεν ἐν βραχεῖ χρόνῳ τόσον ἐντελῶς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, ὥστε μετ' οὐ πολὺ κατέστη καθηγητῆς τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς φιλολογίας καὶ τῆς ῥητορικῆς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Ἐνετίας, εἶτα τῆς Παδούης καὶ τέλος τῆς Ῥώμης. Ἐνταῦθα προσεχώρησεν εἰς τὰ δόγματα τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας καὶ ἐγένετο γραμματεὺς τοῦ πάπα Εὐ-

---

¹. Οἱ ὑπὲρ τοῦ Πλάτωνος ἢ τοῦ Ἀριστοτέλους συντασσόμενοι τότε φιλόσοφοι δὲν ἐξήταζον οὐδ' ἔκρινον ἐκείνους καθ' ἑαυτοὺς ἀλλ' ἐν σχέσει πρὸς τὸν χριστιανισμόν· δὲν συνεζήτουν τόσον πότερος εἶπε τὰ ὀρθὰ ὅσον πότερος συνεφώνει μᾶλλον πρὸς τὰ δόγματα τῆς ἐκκλησίας.

². Τὰ συγγράμματα τοῦ Δημ. Χαλκοκονδύλη ἰδὲ παρὰ Σάθα, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 63 ἐξ.

Περὶ τοῦ Θεοδώρου Γαζῆ ὡς φιλοσόφου διέλαβεν ὁ Stein Lud. ἐν τῷ Archiv für Gesch. der Philosophie. Τόμ. 2, σ. 426-458.

γενίου, ὡς τοιοῦτος δὲ ἦλθεν εἰς Φλωρεντίαν πολὺν χρόνον πρὸ τῆς συνόδου. Ἐκεῖ ἡ μεγάλη αὐτοῦ φήμη, ἡ εὐρεῖα πολυμαθία καὶ ἡ συναρπάζουσα εὐγλωττία συνήγαγον πλῆθος μαθητῶν καὶ θαυμαστῶν¹. Καὶ μετὰ τὸ πέρας δὲ τῆς συνόδου παρέμεινε διδάσκων καὶ ὑπερμαχῶν τῶν θεωριῶν αὐτοῦ. Τότε διεξήγαγε σφοδρούς ἀγῶνας ὑπὲρ τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας κατὰ τῶν πλατωνικῶν ἐκτρεπόμενος ἐνίοτε εἰς λιβέλλους καὶ ἐπιλανθανόμενος τῆς ὀφειλομένης εὐγνωμοσύνης εἰς πολυτίμους φίλους, οἷος ὁ Βησσαρίων. Ὁ νέος πάπας Νικόλαος τιμῶν οὐχ ἤττον τοῦ προκατόχου τὸν ἄνδρα διώρισε γραμματέα του καὶ ἀνέθηκεν αὐτῷ τὴν μετάφρασιν Ἑλλήνων συγγραφέων. Ἄλλ' ἡ ἐπακολουθήσασα δυσμένεια τοῦ ποντίφικος ἐνεκα τῆς βεβιασμένης καὶ ἀστόχου μεταφραστικῆς ἐργασίας² ἠνάγκασε τὸν Τραπεζούντιον (τῷ 1452) νὰ καταλίπη τὴν Ῥώμην καὶ καταφύγη εἰς Νεάπολιν. Καὶ ἔτυχε μὲν ἐκεῖ τῆς προστασίας τοῦ βασιλέως Ἀλφόνσου καὶ εὖρεν ἐνθουσιώδεις μαθητάς, ἀλλ' ἡ ἀντιπλατωνικὴ μανία κατέστησεν αὐτὸν ἀπεχθῆ καὶ ἠνάγκασε νὰ ἀπέλθῃ. Τῷ 1465 ἐπεσκέψατο τὴν γενέτειραν Κρήτην καὶ ἔπειτα τὴν Κωνσταντινούπολιν, τέλος δ' ἐπανῆλθεν εἰς Ῥώμην, ἐνθα καὶ ἐτελεύτησεν ἐν βαθεῖ γήρατι, τῷ 1486. Ὁ Τραπεζούντιος ἦτο μὲν ἔγκριτος φιλόλογος καὶ φιλόσοφος, γόνιμος δὲ καὶ εὐδόκιμος διδάσκαλος ἀλλ' ἅμα φύσει φίλερις καὶ ἀλαζονικός, ὀξύθυμος καὶ ἐκδικητικός. Κατέλιπε δὲ πολυάριθμα καὶ ποικίλου περιεχομένου ἔργα, τὰ μὲν ἑλληνιστὶ τὰ δὲ λατινιστὶ συντεταγμένα, ὧν τὰ πλεῖστα παραμένουσιν ἀνέκδοτα³. Τὴν πρὸς

¹. Πόσον ἐτιμᾶτο τότε ὁ Τραπεζούντιος μαρτυρεῖ καὶ τοῦτο, ὅτι καίπερ διστάμενος ἐν ταῖς φιλοσοφικαῖς θεωρίαις ὁ Βησσαρίων ἀνέθηκεν αὐτῷ ἅμα τῇ ἐνάρξει τῆς συνόδου τὴν εἰς τὴν λατινικὴν μετάφρασιν τοῦ ἔργου τοῦ μεγάλου Βασιλείου κατὰ τοῦ Εὐνομίου.

². Τὰς ἀπροσέκτους καὶ πλημμελεῖς μεταφράσεις ἤλεγξαν καὶ ὁ Βησσαρίων καὶ ὁ Θεόδ. Γαζῆς. Ὁ τελευταῖος οὗτος λαβὼν ἀφορμὴν μετέφρασε καὶ αὐτὸς τοῦ Ἀριστοτέλους τὰ προβλήματα καὶ τοῦ Θεοφράστου τὸ περὶ φυτῶν ἔργον.

³. Κατάλογον αὐτῶν ἰδὲ παρὰ Migne (τόμ. 161, σ. 747). Πρβ. καὶ Σάθα, Νεοελ. φιλ. σ. 44 ἐξ.

τὴν ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν συμπάθειαν αὐτοῦ μαρτυροῦσιν οὐ μόνον αἱ εἰς τὴν λατινικὴν μεταφράσεις πολλῶν ἔργων τοῦ Σταγυρίτου¹, ὡς καὶ ἡ Διαλεκτικὴ², ἀλλ' ἰδίᾳ καὶ κατ' ἐξοχὴν τὸ βιβλίον τὸ ἐπαγγελλόμενον «σύγκρισιν Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους»³. Ἐν τούτῳ δὲ ἐξαίρει τὸν Ἀριστοτέλη καὶ πειρᾶται νὰ δείξῃ ὅτι οὗτος εἶναι πολλῶν ὑπέρτερος τοῦ Πλάτωνος, ἄλλως τε καὶ διότι προσεγγίζει μᾶλλον αὐτοῦ πρὸς τὰ εὐαγγελικὰ καὶ ἀληθῆ τῆς θρησκείας δόγματα⁴.

2. Ὁ Ἰωάννης Ἀργυρόπουλος ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ τὸ 1410 καὶ ἀνῆκεν εἰς οἶκον εὐγενῆ. Νέος δ' ἐπιμελής καὶ εὐπαίδευτος κατέλαβε πρωῒμως θέσιν ἀξίαν λόγου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ πολιτείᾳ⁵. φαίνεται δὲ ὅτι, διάκονος ὢν, μετέσχε τῆς ἐν Φλωρεντία συνόδου. Τῷ 1441 μετέβη ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἱερεὺς ἤδη, εἰς Ἰταλίαν καὶ παρέμεινεν ὑπὲρ τὰ τρία ἔτη ἐν Παταβίῳ, ἐνθα διδάσκων καὶ διδασκόμενος συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς καὶ ἀνηγορεύθη (τῷ 1444) διδάκτωρ. Ἐπανελθὼν δ' εἰς Βυζάντιον ἐδίδαξε τῇ προτροπῇ τοῦ βασιλέως ἐν τῷ Μουσείῳ, ἀνωτάτῃ Σχολῇ· τότε περιῆλθεν εἰς διαμάχην πρὸς τὸν οὐχ ἤττον ὑπεροπτικὸν καὶ δύστροπον Γεώργιον Τραπεζούντιον⁶. Τεταγμένος ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν⁷ ἐπὶ τῇ ἐλπίδι

1. Rhetorica Aristotelis. Venet. 1523. Paris 1530. Basil. 1538. Aristotelis De anima, De generatione et corruptione, De animalibus, Problemata.

2. Dialectica. Stasb. 1509, καὶ εἶτα πολλάκις.

3. Comparatio Platonis et Aristotelis. Venet. 1516.

4. Ἐλεγχον τοῦ βιβλίου τούτου ἔγραψεν, ὡς ἐν τοῖς πρόσθεν (σ. 30) ἐρρήθη, ὁ Βησσαρίων. Σημειωτέον ὅτι ὁ Τραπεζούντιος καθήπτετο δριμέως καὶ τοῦ Πλήθωνος ὡς ἐπικινδύνου, καθὼς ἰδρύνοντος νέαν θρησκείαν, ἥτις οὔτε χριστιανικὴ ἦτο οὔτε μωαμεθανικὴ ἀλλὰ κρᾶμα ἐθνικῆς καὶ νεοπλατωνικῆς.

5. Ἦτο «κριτὴς τοῦ δημοσίου τῆς Κωνσταντινουπόλεως» καὶ «ἀρχὼν τῶν ἐκκλησιῶν».

6. Ἐπιθι τὰς πρὸς τὸν Τραπεζούντιον δριμυτάτας ἐπιστολάς τοῦ Ἀργυροπούλου (Σπ. Λάμπρου Ἀργυροπούλεια σ. 68 ἐξ.).

7. Μαρτυρεῖ καὶ ἡ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐπιστολὴ αὐτοῦ. (Ἰδὲ Ἀργυροπούλεια, σ. 167 ἐξ.).

βοηθείας ἀπεδήμησε τῷ 1450 εἰς Ῥώμην πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ πάπα, μετ' ὀλίγον δ' ἐπανῆλθεν οἴκαδε κομιστῆς αὐστηρῶν ὄρων τοῦ ποντίφικος. Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν κατέφυγεν εἰς Πελοπόννησον καὶ ὑπὸ τοῦ δεσπότη αὐτῆς Θωμᾶ ἐπέμφθη πρεσβευτῆς εἰς Ἰταλίαν καὶ Γαλλίαν, ὅπως ἐνεργήσῃ πρὸς ἀποστολὴν βοηθείας εἰς ἄμυναν τῆς Πελοποννήσου καὶ ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἄλλ' ἀποτυχῶν τοῦ σκοποῦ ἔμεινεν ἐν Φλωρεντία καὶ ἐκτιμηθεὶς προσηκόντως ὑπὸ τε ἄλλων καὶ τοῦ Κοσμᾶ τοῦ ἐκ Μεδίκων κατέστη, πιθανῶς τῷ 1457, καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου¹, ἵνα διδάξῃ ἠθικὴν καὶ φυσικὴν φιλοσοφίαν καὶ ποιήσῃ ἐλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ. Ἐλάμπρυνε δὲ τὸ περιώνυμον ἐκεῖνο πανεπιστήμιον περὶ τὰ δέκα καὶ πέντε ἔτη, ὅπερ χρονικὸν διάστημα ὑπῆρξεν εἰς τὸν βίον τοῦ Ἀργυροπούλου τὸ κάλλιστον καὶ εὐτυχέστατον· διότι ἐν τούτῳ ἀνέπτυξε δόκιμον διδακτικὴν² καὶ συγγραφικὴν ἐνέργειαν καὶ ἀπέλαυσεν ἐξαιρέτου εὐφημίας τιμώμενος ὡς ὑπάτος φιλόσοφος καὶ ὁ ἐν Λατίνοις εὐφυέστατος τῶν Ἑλλήνων³. Ὁ ἡμέτερος σοφὸς ἀνεδείχθη ἐν Φλωρεντία τὸ φωτεινὸν κέντρον εὐρυτάτου κύκλου ἀγαπητῶν μαθητῶν καὶ ἐνθουσιῶντων θαυμαστῶν, ἐν οἷς πλὴν ἄλλων διέπρεπε Κοσμᾶς ὁ ἐκ Μεδίκων, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Πέτρος καὶ ὁ ἔγγονος Λαυρέντιος ὁ μετέπειτα ἐπι-

---

¹. Τὸ πανεπιστήμιον τῆς Φλωρεντίας ιδρύθη τῷ 1321 καὶ ἐνισχύθη διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν ἐλληνικῶν ὑπὸ τοῦ Καλαβροῦ Λεοντίου Πιλᾶτου. Ἐκεῖ ἐδίδασκεν ἀπὸ τοῦ 1397 καὶ ὁ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶς. Κατόπιν δὲ παρακμάσαν ἀνεγεννήθη ἀπὸ τοῦ 1412 διὰ τῆς προστασίας τοῦ δουκὸς Κοσμᾶ τοῦ ἐκ Μεδίκων, ὥστε μεσοῦντος τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος εἶχε περὶ τοὺς πενήκοντα καθηγητάς. Αὕτη εἶναι ἡ περίφημος Φλωρεντιακὴ Ἀκαδημία (Academia Florentina).

². Τόσον εὐστοχος ἦτο ἡ διδασκαλία τοῦ Ἀργυροπούλου, ὥστε ἀνὴρ ἐκ τῶν λογιωτάτων καὶ μαθητευσάντων παρ' αὐτῷ, ὁ Ἀτσαγιώλης, λέγει ὅτι «ὅτε ἐκεῖνος ἐδίδασκεν, οἱ καιροὶ τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων ἐφαίνοντο ἀναγεννώμενοι».

³. Ἡ πολιτεία τῆς Φλωρεντίας ἀπένειμε τῷ 1466 διὰ ψηφίσματος τιμὰς καὶ ἐχορήγησε προνομίας εἰς τὸν Ἀργυρόπουλον, τὰ τέκνα καὶ τοὺς ἀπογόνους αὐτοῦ.

κληθείς μεγαλοπρεπής. Τῷ 1471 προσκληθείς ἐγκατεστάθη ἐν Ῥώμῃ, ὅτε μόλις εἶχεν ἀνέλθει εἰς τὸν παπικὸν θρόνον ὁ Σίξτος Δ', παλαιὸς φίλος καὶ συμμαθητὴς ἐν Παταβίῳ. Εὐθὺς δὲ κατέλαβεν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Ῥώμης τὴν ἔδραν τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, ἣν πρότερον ἐκόσμησαν τρεῖς ἕτεροι ἐπιφανεῖς Ἕλληνες, ὁ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶς, ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος καὶ ὁ Θεόδωρος Γαζής. Ἀπολαύων τῆς τιμῆς καὶ τῆς εὐνοίας τοῦ πάπα ἐξηκολούθησε διδάσκων καὶ συγγραφῶν μέχρι τοῦ θανάτου, ἐπισυμβάντος ἐν πενία ἄλλ' ἅμα καὶ φαιδρότητι περὶ τὸ 1490¹.

Ἡ διδασκαλία καὶ συγγραφή τοῦ Ἀργυροπούλου² ἀπέβλεπε κατὰ τὸ πλεῖστον³ εἰς τὴν ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν, ἣς ἦτο θιασώτης. Μετέφρασε δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις⁴ καὶ ἐξέδωκε μετὰ ὑπομνημάτων καὶ προλεγομένων, τῶν Διδασκαλιῶν αὐτοῦ (Praefationes) πολλὰ συγγράμματα τοῦ Σταγίριτου⁵, οὕτω δὲ συννετέλεσεν, εἴπερ τις καὶ ἄλλος, εἰς τὴν ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ γνῶσιν τῶν θεωριῶν τοῦ μεγάλου ἐκείνου φιλοσόφου.

1. Εἰς τὸν Ἀργυρόπουλον ὁ Ἰάνος Λάσκαρις ἐποίησε τὸ ἐξῆς ἐπίγραμμα*

*Καὶ σὺ, φίλη κεφαλή, βαιὸν σπινθῆρ' ἀναφλέξας
αἰπυτάτης σοφίης λείψανον ἀδρανέος,
κεῖσ' Ἀργυροπούλοιο πάτρης ἐκάς ἐνδοθι Ῥώμης,
Ῥώμης δ' ὀπλοτέρης γνῶριμος αὐτὸς ἔφυσ.*

(Legrand, Bibliographie hellénique, τόμ. 1, σ. 197, πβλ. Σπ. Λάμπρου, Ἀργυροπούλεια σ. 233).

2. Περὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἰδὲ Σάθα Νεοελλ. φιολ. σ. 47 ἐξ.

3. Ὁ σοφὸς κληρικὸς κατέλιπε παντοίους λόγους, πραγματείας καὶ ἐπιστολάς. Μέρος αὐτῶν ἐξέδωκεν ὁ Σπ. Λάμπρος ἐν ἐνὶ τόμῳ ἐπιγραφομένῳ «Ἀργυροπούλεια». Ἐν Ἀθῆν. 1910.

4. Παρεσκεύασε μετάφρασιν τοῦ Λιβανίου καὶ τοῦ μεγάλου Βασιλείου (ἰδὲ τὰ Ἀργυροπούλεια, σ. νε' καὶ νθ').

5. Ἡ διὰ τύπου ἐκδοσις αὐτῶν ἤρξατο ζῶντος τοῦ Ἀργυροπούλου καὶ ὕστερον δὲ πολλάκις ἐπανελήφθη ὑπὸ διαφόρων ἐκδοτῶν. (Ἐπιθι Legrand, Bibliographie hellénique, τόμ. 3, σ. 466). Τὰς διδασκαλίας ἐκείνου ἐξέδωκε καὶ ὁ Karl Müller, Reden und Begriffe italienischer Humanisten. Ἐν Βιέν. 1899.

3. Ἐκ τῶν πολυαρίθμων μαθητῶν τοῦ Ἀργυροπούλου μνημονεύομεν δύο, τὸν Ἰωάννην Reuchlin¹ καὶ τὸν Ἀγγελὸν Πολιτιανὸν (Angelo Poliziano, 1454–1594), ὅστις ἐδίδαξεν ἐν Φλωρεντία καὶ ἦτο ἐκλεκτικός².

4. Καὶ ἄλλοι πολλοί, νεώτεροι τῶν εἰρημένων, ἐθεράπευσαν τὴν ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν γράφοντες καὶ διδάσκοντες³. Εἰς τούτους καταλέγεται ὁ Μιχαὴλ Σοφιανός, ἀκμάσας περὶ τὰ μέσα τοῦ 16ου αἰῶνος. Ἐγεννήθη μὲν καὶ διήνυσε τὴν ἐγκύκλιον παιδείου ἐν Χίῳ, ἀλλ' ἐσπούδασεν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Παταβίου, ἐν ᾧ καὶ ἐδίδαξεν ὕστερον τὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Θαυμαζόμενος ἐπὶ φιλολογικῇ δεινότητι καὶ ὧν αὐτὸς ποιητῆς ἔγραψε πλὴν ἄλλων ὑπομνήματα εἰς τὸν Ἀριστοτέλη καὶ μετέφρασεν εἰς τὴν λατινικὴν τὸ Περὶ ψυχῆς τούτου σύγγραμμα, ὅπερ ἐξέδωκε μετὰ τῶν ὑπομνημάτων τοῦ Ἀβερρόου⁴.

Ὁ Δανιὴλ Φουρλᾶνος, γεννηθεὶς ἐν Ῥεθύμνῃ τῆς Κρήτης περὶ τὰ μέσα τοῦ 16ου αἰῶνος, ἐσπούδασεν ἐπὶ ὀκταετίαν ἐν Παταβίῳ καὶ ἐγένετο διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς νομικῆς καὶ τῆς ἰατρικῆς. Καὶ ἐπανῆλθε μὲν εἰς τὴν πατρίδα, ἀλλ' ἠναγκάσθη διὰ λόγους πολιτικούς νὰ ἀπέλθῃ εἰς Βενετίαν, ἐνθα ἐπὶ τινα χρόνον ἐδίδαξε τὴν φιλοσοφίαν. Τέλος δὲ διωρίσθη καθηγητῆς ἐν Παταβίῳ, ὅπου καὶ ἀπέθανε τῷ 1596. Οὗτος ἔγραψεν ἄλλα τε καὶ ὑπομνήματα εἰς τὸ Περὶ ζῳῶν μορίων τοῦ Ἀριστοτέλους⁵, μετέφρασε δὲ εἰς τὴν λατινικὴν ἔργα τοῦ Θεοφράστου.

1. Ἴδὲ ἀνωτέρω σ. 45. Περὶ τούτου λέγεται ὅτι ἠρωτήθη ὑπὸ τοῦ διδασκάλου, ἐὰν ἐνόει τὴν ἑλληνικὴν. Ὅτε δὲ ὁ Ἕλληνας καθηγητῆς ἐκπληκτος ἤκουσε τοῦ μαθητοῦ ἐρμηνεύοντος κάλλιστα ἀρχαίους συγγραφεῖς, ἀνεφώνησε «Graecia nostro exilio transvolavit Alpes». (Melancthon Declamationes 1, 25). Ἴδὲ Σάθα Κ. Νεολ. Φιλολ., 1868, σ. 177 ἐξ.—Ζολώτα Γ. Ἱστορία τῆς Χίου, τόμ. 3, σ. 177 ἐξ.

2. Ὁ Πολιτιανὸς μετέφρασε τὸ Ἐγχειρίδιον τοῦ Ἐπικτήτου καὶ τὸν Χαρμίδην τοῦ Πλάτωνος. Τὰ ἔργα αὐτοῦ πάντα ἐξεδόθησαν ἐν Βασιλείᾳ τῷ 1553.

3. Πβλ. Βορέα Θεοφ., Ἀνάλεκτα, τόμ. 2, σ. 165 ἐξ.

4. Ἐν Βενετία, 1574.

5. Ἐν Βενετία, 1574.

Ἐπιφανέστατος ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις ἀνεδείχθη ὁ Ἰωάννης Κωττούνιος (1577–1658). Ἐκ Βερροίας τῆς Μακεδονίας καταγόμενος κατέφυγεν εἰς Γερμανίαν καὶ ἐν Τυβίγγῃ συνῆψε φιλίαν μετὰ τοῦ Κρουσίου. Ἐσπούδασε δ' ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῆς θεολογίας καὶ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἰατρικῆς. Ἐδίδαξεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Βονωνίας καὶ ὕστερον τοῦ Παταβίου εὐδοκιμῶν καὶ σφόδρα τιμώμενος. Διὰ δὲ τῆς περιουσίας αὐτοῦ ἱδρυσεν ἐν Παταβίῳ παράρτημα τοῦ πανεπιστημίου, τὸ ἐπονομασθὲν «Κωττουνιανὸν Ἑλληνομουσεῖον», ἐν ᾧ μέχρι τοῦ 1798 ἐτρέφοντο καὶ ἐσπούδαζον Ἑλληνες νέοι. Ἐγραψε δ' ἐν λατινικῇ γλώσσῃ πλεῖστα φιλοσοφικὰ καὶ ἄλλα συγγράμματα, ἐξ ὧν μνημονεύομεν τὰ ἑξῆς: Περὶ τῆς τριπλῆς καταστάσεως τῆς ψυχῆς ¹, Ἀναγνώσματα εἰς τὸ Μετεωρολογικῶν πρῶτον βιβλίον τοῦ Ἀριστοτέλους ², Ὑπομνήματα εἰς τὸ Περὶ φυσικῆς ἀκροάσεως τοῦ Ἀριστοτέλους ³, Ὑπομνήματα εἰς τὸ Περὶ οὐρανοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους ⁴, Ὑπομνήματα εἰς τὸ Περὶ ψυχῆς τοῦ Ἀριστοτέλους ⁵.

II. ΔΙΑΚΡΙΣΙΣ ΤΩΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΙΚΩΝ

Ἐν τῇ Ἰταλίᾳ ἡ ἀριστοτελικὴ φιλοσοφία, χωρισθεῖσα ἀπὸ τῆς σχολαστικῆς, ἀνεκαινίσθη καὶ ἐθεραπεύθη ὑπὸ πολλῶν, ἰσχυρῶς ἀντιμαχομένων πρὸς τὸν πλατωνισμόν. Ἐνταῦθα οἱ ἀριστοτελικοὶ κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα διεκρίθησαν εἰς δύο μερίδας, τοὺς ἀβερροϊκοὺς καὶ τοὺς ἀλεξανδρικοὺς ⁶. Ἐκεῖνοι, κέντρον ἔχοντες

¹. De triplice statu animae. Bol. 1628.

². Lectiones in primum Aristotelis librum de meteoris. Bol. 1636.

³. Commentarii in Aristotelis de physico auditu. Pad. 1648.

⁴. Commentarii in Aristotelis de coelo. Pad. 1653.

⁵. Commentarii in Aristotelis de anima. Pad. 1657. Περὶ τούτων ἰδὲ Σάθα Νεοελλ. φιολ. καὶ Θ. Βορέα Ἀνάλεκτα 2, 162 ἐξ.

Περὶ τοῦ Κωττουνίου ἰδὲ Λάμπρου Σπυρ., Ἰω. Κωττούνιος ὁ Μακεδών, ἐν «Νέῳ Ἑλληνομνήμονι», 1905 καὶ Μυστακίδου Β., Οἱ Κωττούνιοι, ἐν Κωνσταντινουπόλει, 1914.

⁶. Τὴν τοιαύτην διάκρισιν τῶν ἀριστοτελικῶν ἐποιοῦντο οἱ ἀντίπαλοι